

УДК 37.032+377.3

О.О. Єжова, м. Київ

СОЦІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО УЧНЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

В статті розглядаються соціальні характеристики, життєві цінності і структура дозвілля сучасної учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: соціальні характеристики, учні професійно-технічних навчальних закладів, спосіб життя

В проєкті Концепції розвитку професійної освіти і навчання в Україні на 2010-2020 рр. зазначається, що протягом останніх років потенціал кваліфікованих робітників в державі значно знизився у порівнянні з розвинутими країнами. Провідні причини цього науковці вбачають у падінні престижу робітничих професій, застарілій матеріально-технічній базі, недосконалості державних стандартів професійно-технічної освіти, недостатньому рівні підготовки педагогічних працівників [3]. Досвід багатьох економічно розвинутих країн світу свідчить про те, що критеріями конкурентоспроможності робітників стають якісні показники. І саме якість людських ресурсів стає вирішальною у визначенні її успішного поступу протягом життя [7].

Реформування професійно-технічної освіти пов'язане із необхідністю її трансформації у професійну освіту і навчання, які забезпечують розвиток компетентної особистості, здатної навчатися протягом усього життя, оволодівати різноманітними життєвими і соціальними навичками.

В умовах соціально-економічних перетворень, становлення інших ціннісних орієнтацій, модернізації професійної освіти, зміни парадигми освіти в цілому, відбулися суттєві зміни і обрису учня професійно-технічного навчального закладу.

Як свідчить практика, дані зміни майже не враховуються у виховній діяльності навчального закладу, що зменшує дієвість виховних впливів на формування особистості майбутнього кваліфікованого робітника та його конкурентоспроможність.

У даній статі аналізуються соціальний стан, життєві цінності та структура дозвілля сучасної учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів.

У рамках дослідження виявлено, що питання виховання особистості майбутнього робітника неодноразово розглядалися протягом останніх трьох років на Всеукраїнських семінарах, нарадах з питань виховної діяльності у професійно-технічних навчальних закладах. Результатом цих нарад є наказ №9 Міністерства освіти і науки України від 10.01.2009 р. В ньому, зокрема, відмічається необхідність визначення основних напрямків навчально-виховної діяльності професійно-технічних навчальних закладів і критеріїв її оцінювання та посилення уваги до роботи гуртків, спортивних секцій, клубів за інтересами, тощо [5]. Але все ж таки маємо констатувати, що в інших нормативно-правових актах професійно-технічної освіти проблемі виховання майбутніх кваліфікованих робітників приділяється недостатньо уваги, що обмежує реалізацію потенційних можливостей виховної діяльності в професійних освітніх закладах.

Враховуючи науково-практичний досвід досліджень виховної діяльності в системі професійної освіти, для з'ясування сучасного "портрету" учня професійно-технічного навчального закладу проаналізовані мережа та контингент професійно-технічних навчальних закладів МОН України станом на 1.01.2009 р. [4], і використані: методика визначення термінальних життєвих цінностей М. Рокіча та спеціально розроблена анкета по вивченню способу життя учня. Анкетування проведені на базі п'яти професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) Сумщини, різних за профілем підготовки, розташованих у міській та сільській місцевостях. В дослідженні брали участь 672 особи віком 14-20 років, серед них 396 хлопців та 276 дівчат.

За даними МОН України в системі професійно-технічної освіти на 1 січня 2009 року навчається 418,2 тис. учнів і слухачів, що на 7% менше, ніж у 2007 році. Основна частина учнівської молоді вступає до ПТНЗ із базовою середньою освітою (69%). Серед учнів професійно-технічних навчальних закладів більшість складають хлопці (61,3%). У порівнянні із кількістю студентів вищої школи, контингент учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів складає приблизно її п'яту частину, що свідчить про більшу привабливість вищої освіти для молодого українця. Після закінчення професійно-технічного

закладу до вищих навчальних закладів вступає біля 7% випускників.

За соціальним станом серед майбутніх кваліфікованих робітників 36,11% учнів виховуються в неповних; неблагополучних; малозабезпечених сім'ях або це сиріти чи діти, що залишилися без батьківського піклування. Найбільша кількість соціально незахищених учнів виховуються в неповній сім'ї та малозабезпеченій сім'ї (відповідно 47% та 27,7% від загальної кількості даної категорії учнівської молоді).

Порівняємо соціальні характеристики за даними МОН України і за результатами власних досліджень. В експериментальній виборці відмічається невелика чисельна перевага хлопців (на 8,93%) серед учнівської молоді. З базовою середньою освітою на першому курсі навчається 55,35% учнів, із загальною середньою освітою – 44,65% від кількості першокурсників. Переважна більшість учнівської молоді до вступу в навчальний заклад вчилася в сільській місцевості – 55,02%. Значна кількість учнів виховуються в неповних сім'ях, в багатодітних сім'ях, в малозабезпечених сім'ях; є сироти та напівсироти (40,78% від загальної кількості учнів), що підтверджує суспільну думку щодо низького соціального стану учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів. Більшість учнів з низьким рівнем матеріального забезпечення (42,85% від загальної кількості соціально незахищених осіб) виховується в неповних сім'ях. Отримані нами дані у порівнянні із всеукраїнськими соціальними характеристиками контингенту професійно-технічних навчальних закладів мають аналогічну тенденцію, що дозволяє припустити вірогідність дослідження життєвих цінностей та структури дозвілля на даній виборці учнівської молоді.

Визначення термінальних життєвих цінностей показало, що для учнівської молоді важливими є особистісні цінності: здоров'я, щасливе сімейне життя, матеріально забезпечене життя, кохання, друзі, впевненість у собі. На останніх місцях опинилися такі життєві цінності як розваги, щастя інших і творчість [2]. В російському соціологічному опитуванні учні початкової професійної освіти надали перевагу сім'ї, можливості стати висококваліфікованим спеціалістом, матеріально забезпеченому життю та потребі бути здоровим [6]. Якраз

ієрархія життєвих цінностей вказує на те, що за останні 30-40 років відбулися суттєві зміни в ціннісних орієнтаціях учнівської молоді. В 60-70-х роках двадцятого сторіччя до першої трійки цінностей, крім здоров'я, входили мир у світі, цікава робота (не менше 2/3 досліджуваних ставили її на перше місце) [1]. В даному дослідженні “цікава робота” як цінність вказана учнями ПТНЗ на сьомому місці. Причому, якщо на першому курсі цікава робота посідала п'яте місце, то на третьому – опинилася на дев'ятому. Гендерні особливості також вплинули на ранг цінності “цікава робота”. Першокурсники поставили “цікаву роботу” на друге місце серед термінальних життєвих цінностей, а першокурсниці – на восьме. Отже, можна зробити висновок про більше значення роботи для чоловічої статі, що пояснюється біологічним призначенням і соціальним розподілом функцій між чоловіками та жінками. В той же час турбує тенденція зниження з роками інтересу до роботи, скоріше за все, це спостерігається внаслідок негативних соціально-економічних умов в країні, безробіття та недостатньою привабливістю робітничих професій для молоді.

Вивчення способу життя і дозвілля проводилося на основі опитування щодо елементів здорового способу життя і основних видів діяльності у вільний час. Аналіз анкет виявив, що 85,34% респондентів бажають вести більш здоровий спосіб життя (83,76% від загальної кількості опитаних юнаків та 86,58% від загальної кількості дівчат). Близько чверті учнів хотіли би позбавитися своїх шкідливих звичок, кожний десятий – збільшити свою рухову активність. В той же час, в цілому, підлітки оцінюють свій стан здоров'я як добрий та задовільний (62,78% та 24,06% відповідно). Близько 12% опитаних вважають свій стан здоров'я відмінним і тільки 1,5% – поганим. На необхідність слідкувати за своїм здоров'ям вказали 72,56% осіб; 25,56% учнів вважають, що про здоров'я треба згадувати і приділяти йому увагу тільки в разі захворювання, а 1,88% осіб взагалі вважають, що здоров'я у них і так багато, отже зберігати його немає сенсу. Лікаря відвідували до двох разів на рік приблизно половина опитаної молоді, а більше шести разів – 20,68% від загальної кількості опитаної учнівської молоді.

Аналіз відповідей на запитання стосовно харчування показав, що приблизно 36% учнів незадоволені своєю вагою.

Серед них переважають ті, хто вважає свою вагу надлишковою. Обмеження харчування для зменшення ваги застосовують 15,79% опитаних, серед них 21,43% хлопців та 78,57% дівчат. В раціоні харчування у 13,91% осіб від загальної кількості учнівської молоді дуже рідко присутні фрукти, у 14,29% – овочі (картопля не враховувалася), що свідчить про їх вкрай низьке матеріальне забезпечення. Щоденно вживають цукерки та солодкі газовані напої 35,54% та 27,45% учнів відповідно. За допомогою кореляційного аналізу встановлено, що в раціоні учнів, які часто вживають цукерки та солодкі газовані напої, менше фруктів ($p < 0,001$).

Фізична культура і організована рухова активність ще не отримали належного розповсюдження серед учнівської молоді. Так близько 40% учнів взагалі, навіть епізодично, не займаються фізичною культурою і спортом. Серед них 5,26% вихованців не займаються, і не хочуть займатися оздоровчою фізичною культурою ні при яких обставинах.

Після навчання біля 60% учнів займаються у спортивних секціях, клубах і гуртках за інтересами. Хоча, як відмічають і російські дослідники, в професійно-технічному навчальному закладі гурткова робота досить неактивна [6]. Свій вільний час учнівська молодь найчастіше проводить з друзями (38,31%), дивиться телевізійні передачі (24,4%), читає (15,42%), слухає музику (14,93%), самостійно займається фізичними вправами (16,42%), допомагає вдома або підробляє (9,45%), малює (7,46%), грає в комп'ютерні ігри або "сидить в Інтернеті" (4,48%). Отримані нами дані не відповідають даним І.П. Смірнова і Є.В. Ткаченко, які свідчать про переважний пасивно-розважальний характер дозвілля сучасного учня початкової професійної освіти [6].

Серед учнівської молоді відмічається інтенсивне розповсюдження шкідливих звичок, куріння та вживання алкогольних напоїв. Так, на питання "Буває, що я палю" ствердно відповіли 50,75% учнів, серед них 54,81% хлопців та 45,19% дівчат. В результаті анкетування з'ясовано, що кожний день палять 43,61% опитаних, серед них 61,21% хлопців та 38,79% дівчат. Не дивлячись на те, що паління кожного дня серед дівчат зустрічається майже вдвічі менше, ніж серед хлопців, розповсюдження цієї звички серед жіночої статі за

даними літератури в останні роки набуло великих масштабів, що вимагає посилення уваги до превентивного виховання в різних закладах освіти. У порівнянні із даними 2003-2004 рр. [8], щоденно палять в професійно-технічних навчальних закладах хлопців в 1,7 разів більше, а дівчат – в 2,1 рази більше. В 70% сімей учнів ПТНЗ батько чи/ї мати палить, що говорить про масовість розповсюдження куріння.

Стосовно вживання алкогольних напоїв в учнівському середовищі відмічено, що ніколи не вживали пива 27,44% опитаних, вина – 30,45%, міцних напоїв – 43,23%. Молоді люди надають перевагу пиву, і щотижня його вживає майже кожний третій учень професійно-технічних навчальних закладів (31,2%). Серед тих, хто ствердно відповів на питання про часте споживання алкогольних напоїв, статевої різниці не відмічено. Непокіють і те, що часто вживаючих пиво молодих людей з віком стає більше: 30,95% серед 15-річних, 32,1% серед 16-річних, 40,63% серед 17-річних учнів. Можливо це пояснюється сильним тиском на особистість з боку реклами і недосконалістю законодавчих актів щодо шкідливості споживання алкогольних напоїв, пива та тютюнових виробів. За результатами кореляційного аналізу знайдено, що між наявністю шкідливих звичок (паління, вживання різних алкогольних напоїв) та проявом агресії у вигляді бійок з однолітками існує пряма залежність ($p < 0,01$ та $p < 0,05$).

В результаті аналізу отриманих даних зроблені наступні висновки. Серед учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів більшість із низьким соціальним статусом. Провідними життєвими цінностями є цінності особистісного життя (матеріальні і побутові). Найважливішою цінністю молодь вважає здоров'я. За період навчання в ПТНЗ суттєво зменшується цінність цікавої роботи, цінність здоров'я зростає. Випускник професійно-технічного навчального закладу може характеризуватися орієнтовно наступним ціннісним портретом: "Щасливе сімейне життя – головне у моєму житті. Його можливо досягти, якщо в мене буде, перш за все, матеріальне благополуччя і любов. Здоров'я мені потрібно для матеріального забезпечення сім'ї. Цікава робота – не головне у житті, краще мати роботу, яка приносить добрий заробіток. Друзі прикрашають моє життя. А розваги – для дітей" [2]. Учень

ПТНЗ більшу частину вільного часу проводить із друзями, або дивиться телевізійні передачі і слухає музику; позитивно ставиться до фізичної культури, але активності не поспішає проявляти. Куріння і вживання пива поступово стає характерним для учнівської молоді.

Висновки свідчать про необхідність посилення виховної діяльності серед учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів. Провідним напрямком виховної діяльності у ПТНЗ вважаємо здоров'яспрямовану, яка забезпечує формування ціннісного ставлення до фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я та позитивної мотивації на здоровий спосіб життя в учнів і педагогів. В подальших дослідженнях при організації і проведенні здоров'яспрямованої діяльності в професійно-технічних навчальних закладах планується враховувати сучасні особливості учнівської молоді, що підвищить дієвість виховної діяльності в цілому.

Література:

1. Аза Л.А. Ценностные ориентации рабочей молодежи / Л.А. Аза, В.А. Поддубный, А.А. Ручка – К.: Наук. думка, 1978.
2. Єжова О.О. Життєві цінності учнівської молоді закладів профтехосвіти / О.О.Єжова // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. праць Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки: у 3 т. / Уклад. А.В. Цьось, С.П. Козіброцький. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т.1. – С.44-47.
3. Концепція розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010-2020рр.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mop.gov.ua/main.php?query=education/prof-tech>.
4. Мережа та контингент професійно-технічних навчальних закладів Міністерства України станом на 1.01.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mop.gov.ua/main.php?query=education/prof-tech>.
5. Про виконання окремих доручень Міністра за результатами Всеукраїнського семінару-наради з питань виховної діяльності професійно-технічних навчальних закладів / Наказ №9 Міністерства освіти і науки України від 10.01.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mop.gov.ua/?id=2>.

6. Смирнов И.П. Современный учащийся НПО. Всероссийское социологическое исследование / И.П. Смирнов, Е.В. Ткаченко. – М.: Издательский центр АПО, 2002. – 46 с.
7. Сучасні тенденції розвитку професійно-технічної освіти: пріоритети та завдання. Доповідь міністра освіти і науки І.Вакарчука на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України (28 серпня 2008 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/prof-tech>.
8. Тютюн, алкоголь, наркотики в молодіжному середовищі: вживання, залежність, ефективна профілактика / О.О. Яременко, О.М. Балакірева, О.О. Стойко та ін. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український інститут соціальних досліджень, 2004. – Кн.7. – 196 с.

In the article the issue of social characteristics, live values and structure of free pastime time of the students of vocational educational establishments are considered.

Key words: *social characteristics, students of vocational schools, lifestyle.*

В статье рассматриваются социальные характеристики, жизненные ценности и структура свободного времяпровождения ученической молодежи профессионально-технических учебных учреждений.

Ключевые слова: *социальные характеристики, учащиеся профессионально-технических учебных учреждений, образ жизни.*